PETER SERRACINO-INGLOTT
u CLAUDE MANGION

Il-Filosofija f'Malta

BHAL SOKRATE, nibdew bi stqarrija ta' injoranza. Ma nafux wisq dwar filosfi Maltin (dejjem jekk inħallu fil-ġenb il-figura ta' Ġaħan) f'Malta qabel nofs is-seklu sbatax.

I: Ġiżwiti u Dumnikani (1592-1768)

Xi tagħlim tal-filosofija kien isir għallinqas fl-iskejjel ta' l-Ordnijiet Reliġjużi minn meta dawn daħlu Malta.[1]

Fl-1592 beda jiffunzjona l-Kulleġġ tal-Ġiżwiti, il-Belt. Billi l-Papa Klement VII kien riedu wkoll iservi ta' seminarju għall-formazzjoni tal-kleru, ma setax jonqos li l-filosofija kienet imgħallma.[2]

Barra minn hekk, fl-iskola tal-Kattidral kienu jistudjaw il-Loġika. Fl-1622, jingħad bi pjaċir, f'manuskritti miżmuma fl-arkivji tal-Mużew tal-Kattidral, li n-numru ta' l-istudenti tal-Loġika kien żdied u laħaq 34.[3]

Sadattant, id-Dumnikani kienu taw ħajja lill-kunvent tagħhom il-Belt, u, skond il-kostituzzjoni tagħhom, kellu jkollhom ukoll skola. Imbagħad, mit-tmiem tas-seklu sittax u matul is-seklu sbatax, l-aktar meta kien isaltan il-Gran Mastru Alof de Wignacourt u fil-gżira kien hawn arja ta' paċi u tħabrik internazzjonali, id-Dumnikani bdew jistiednu għalliema barranin tal-filosofija u tat-teoloġija. Nafu l-ismijiet ta' xi wħud minnhom li

1. VALENTINI, R., *Scuole, Seminari e Collegio dei Gesuiti in Malta (1467-1591)* in "Archivio Storico di Malta", VIII.
2. VELLA, A.P., *The University of Malta,* Malta (1969), igħid li "neither Philosophy nor Theology was included in the curriculum" ta' l-1629 (p. 12). Iżda jiċċita Memorandum (1768) ta' l-Isqof Rull, li fih l-Isqof igħid: "Fin da tempo antico, i Padri della Compagnia ... han fissato ... scuola di filosofia" (p. 119). Mons. V. Borg ġabar dokumentazzjoni fir-rigward li nittamaw ma ddumx ma tkun pubblikata.
3. VELLA, op. cit., p. 9.

żaru Malta bejn l-1613 u l-1618. Iżda, aktar minnhom, donnu li spikka Dumnikan Malti, jismu Ġwann Mattew Rispoli, kummentatur ta' Artistotle u San Tumas. Darbtejn kien reġġent ta' l-istudji f'Palermo, u fl-1624 fil-Kulleġġ Sistin ġo Ruma. Fl-Università ta' Pariġi kien magħruf bħala "Il-Malti", u hemmhekk kien imdaħħal f'kontroversji mal-magħruf Molina dwar il-grazzja u r-rieda ħielsa tal-bniedem.[4]

Fl-1727, il-Kulleġġ tal-Ġiżwiti ngħata s-setgħa li jagħti l-gradi akkademiċi; minn dak iż-żmien għandna listi tat-teżijiet esposti u difiżi għal-lawrija. Fosthom hemm dawk li espona Salvatore Casha, Malti, fl-1767 - l-aħħar sena qabel ma tkeċċew il-Ġiżwiti minn Malta. Mid-29 paġna tal-ktejjeb, wara paragrafu fejn jingħad li t-teżarju kellu jkopri l-filosofija kollha, minkejja l-qosor taż-żmien, hemm diskussjoni tar-relazzjoni bejn il-ġisem u r-ruħ (esklużi s-sistemi ta' Leibniz u Malebranche u aċċettata t-teorija ta' "influss fiżiku" tal-wieħed fuq l-oħra, jew viċi-versa!); ħames paġni b'xi għoxrin teżi dwar l-epistemoloġija u l-metafiżika; u l-aħħar għoxrin paġna mhumiex filosofija, imma fiżika.[5]

Fl-1729, il-Kulleġġ tad-Dumnikani l-Belt irċieva l-istess setgħa li kienet ingħatat lill-Kulleġġ tal-Ġiżwiti sentejn qabel. Bejn Ġiżwiti u Dumnikani kien hemm tilwimiet qliel fosthom anki kontroversji filosofiċi – bl-eku tal-problemi li semmejna bejn Molina u Rispoli.[6]

II. Żmien ir-Rivoluzzjoni Franċiża (1768-1798)

Meta, fl-1768, tkeċċew il-Ġiżwiti minn Malta, u s-sena ta' wara l-Gran Mastru Pinto stabilixxa Università Pubblika ta' Studji Ġenerali, inħatar Dumnikan bħala Professur tal-Filosofija Giuseppe Mongada.

Skond il-kostituzzjonijiet miktuba mir-Rettur, il-Patri Servita Roberto Raniero Costaguti, li nġieb minn Bologna, l-istudenti kollha kienu jibdew b'kors ta' Filosofija – jinkludi Loġika,

4. CALLUS, "Un Illustre Sengleano del Seicento, P. Gio Matteo Rispoli", *Archivium melit.*, Vol. VIII (1929), pp. 7-34.
5. *Theses Philosophicae publicae disputationi expositae in Melitensi Collegio Societates Jesu ac San. mae Dei Parenti Ab Originis Labe Immuni Dicatae a Salvatore Chasha Melitensi. Melitae in Palatio, et ex Typographia C.S.S. 1767 Apud D. Nicolaum Capacium ejus Typographum.*
6. VELLA, op. cit., p. 19.

Metafiżika u Etika, – Fiżika u Matematika. Hekk kienu jiksbu l-grad ta' M.A.; imbagħad jagħżlu jkomplux bit-Teoloġija, il-Liġi, jew il-Mediċina.[7]

Fl-1773, is-suċċessur ta' Pinto, Ximenes, li wiret kaxxa mimlija djun, neħħa l-professuri barranin; u minflokhom ħatar Maltin – fosthom lir-Rev. J. Xerri, mill-Belt, bħala Professur tal-Filosofija.[8]

Fl-1778, l-Gran Mastru De Rohan (elett fl-1775), ħatar lin-Naplitan, Rev. Domenico Malarbi, Rettur u Professur tal-Filosofija. Kellu 46 sena, imma kien ibati bil-gotta, u sentejn biss wara mar lura Napli bħala bibljotekarju tar-Re, u miet fl-1784. F'Malta, aktar jidher li ħabrek għall-astronomija milli għall-filosofija.[9] (Minieri Ricco, p. 189) (Zondadari, *Lettere*, 5.8.78, 5 agosto; dec. 1779).

Wara dan, hemm vojt fl-Arkivju ta' l-Università. Din hija xorti tassew ħażina għalina għaliex dan hu l-perjodu fejn daħal jgħallem l-Università Dun Mikiel Xerri, (1737-1799). Dun Mikiel kien jokkupa din il-kariga meta Napuljun ħataf lil Malta, u f'sitt ijiem (13-19 ta' Ġunju 1798) qaleb ta' taħt fuq l-istituzzjonijiet kollha tal-gżira.

Il-Professur Walter Ganado kiteb: "Dun Mikiel kien ġej minn familja numeruża minn Ħaż-Żebbuġ. Studja fis-Seminarju Djoċesan l-Imdina u l-Università ta' Malta kif ukoll barra minn Malta, speċjalment fl-Università ta' Montpellier. Meta ġie lura Malta għallem kemm fis-Seminarju kif ukoll fl-Università."[10]

Fortunatament, għadhom jeżistu listi tat-teżijiet li kienu jiddefendu għal-lawrja l-alljevi ta' Dun Mikiel Xerri meta kien Professur tal-Filosofija l-Università. Għandna teżarju ta' l-1791, per eżempju, difiż minn żewġ kjerċi, J. B. Ailhet, tal-lingwa ta' Provenza ta' l-Ordni ta' San Ġwann, u minn Felix Cristoforo, Malti; u ieħor ta' l-1793 difiż minn V. Segetta, tal-lingwa ta' Aragona.

7. VELLA, op. cit., p. 44. Cfr. V. LAURENZA, *Il Primo Rettore e i Primi Statuti dell'Università di Malta*, Malta Govt. Printing Press. 1934.
8. VELLA, op. cit., p. 49.
9. MINIERI RICCIO, C., *Memorie Storiche degli scrittori nati nel Regno di Napoli*, Napoli (1844).
10. GANADO, W., *Dun Mikiel Xerri u Sħabu u l-Qawmien Kontra l-Franċiżi* fi AA.W. "Monument Dun Mikiel Xerri u Shabu", Malta (1986), pp. 3-4. Mons V. Borg qalilna li ma jafx b'dokumenti li juru li Dun Mikiel Xerri studja Montpellier imma li żgur studja Napli.

PROPOSITIONES PHILOSOPHICAE

EX HABITIS PRAELECTIONIBUS EXCERPTAE

Quas

IN AULA UNIVERSITATIS STUDIORUM

PUBLICE PROPUGNANDAS EXPONUNT

JOANNES BAPTISTA AILHET,

Clericus Hierosolymitanus, Ven. Linguae Prov. Collegii Alumnus,

FELIX CRISTOFORO,

Clericus Melitensis Collegii Alumnus

Tradente & Dirigente

D. MICHAELE XERRI

IN EADEM UNIVERSITATE PHILOSOPHIAE P.P.

Mense *junio*, die *7a* hora *post meridiem 11½*

MELITAE,

Excudebat Fr. Joan. Mallia Typogr. Palat.

M D C C X C I.

Superiorum Adprobatione.

Noti tal-lezzjonijiet tal-Filosofija ta' Dun Mikiel Xerri ppubblikati minn żewġ studenti tiegħu

Huwa biżżejjed magħruf mill-istoriċi li f'dan iż-żmien – l-aħħar snin tas-seklu tmintax u ta' l-Ordni f'Malta – kienu xterdu anki fost il-Kavallieri l-ideat ta' l-Illuminiżmu u l-movimenti ta' ħsieb marbutin b'mod jew ieħor mar-Rivoluzzjoni Franċiża. Infatti, mingħajr dan, aktarx li Napuljun ma kienx jikseb lil Malta bil-ħeffa li għamel. Il-Prof. Ganado kiteb li "ma hemm ebda xhieda li qabel il-qawmien kien ħa sehem attiv fil-politka". Iżda jidher ċar biżżejjed li Dun Mikiel Xerri, qabel ma ta ħajtu biex igħin 'il Malta teħles mill-ħakma tal-Franċiżi, kien ta sehmu biex jilqa' kontra l-ideoloġija li wittitilhom it-triq. Diversi teżijiet huma diretti kontra "ċertu ċittadin ta' Ġinevra" – jiġifieri Jean-Jaques Rousseau; imma hemm ċerta ironija meta taqra li ċertu Luiġi Assenza, tal-Lingwa Taljana, fl-1789, iddefenda t-teżi li r-ribbeljoni hija dejjem "et nefaria et execranda" - skond it-tagħlim ta' Dun Mikiel Xerri!

III. Żmien ir-Risorġiment Taljan (1800-1876)

L-Università reġgħet fetħet fl-1800. Salvatore Montebello nħatar Professur tal-Loġika u tal-Metafiżika.[11] Il-programm ta' l-istudji jidher li baqa' dak imfassal minn Costaguti. (Statut tal-1771). Dan kien ir-Rev. Pietro Mallia; il-lawrja tiegħu kienet fid-Dritt Kanoniku u Ċivili.

Fl-1823, seħħet bidla wara l-ħatra ta' l-ewwel Gvernatur ta' Malta taħt is-sovranità Ingliża, Sir Thomas Maitland. Id-Dumnikan, Glormu Saverio Inglott, inħatar Professur tal-Filosofija u Rettur. Kien imwieled il-Birgu, predikatur imfittex u Pirjol tal-Kunvent tal-Belt. Kitbiet tiegħu huma elenkati fil-katalogu tal-Bibljoteka Nazzjonali, iżda ma jinstabux fuq l-ixkafef.

Fl-1827, Carlo Cicognomi Cappelli nħatar Professur tal-Filosofija. Cicognomi kien studja l-ewwel Bologna, imbagħad Pavia, u kien sar tabib fl-armata ta' Napuljun fit-tieni kampanja tiegħu fl-Italja. Imma l-ammirazzjoni tiegħu għal Napuljun malajr dbielet f'imrar meta ra l-imġieba tal-Franċiżi l-Italja. Telaq l-eżerċtu u l-mediċina, u nxteħet għall-filosofija u x-xjenzi sperimentali. Imma ma telaqx l-impenn politku. Kien il-President ta' l-*Unione Patriottica per lo Stato Romano*, u saħansitra safa ikkundannat għall-mewt minħabba l-ħidma tiegħu politika fl-istati

11. J. Cassar Pullicino, *The Reopening of the University in 1800*, in "Journal of the Faculty of Arts" I, 1957, pp. 142-148. Cfr. *Acta Acad. Melit.* 1800-1832, II, P3.

Pontifiċji. Imma fl-1826, bl-għajnuna ta' Sir Frederick Hankey, inħeles mill-ħabs u ġie miegħu hawn Malta. L-Ingliżi kienu jqisuh vittma tal-persekuzzjoni tal-Papa. Iżda, wara sentejn igħallem il-Filosofija, ngħata l-kattedra tal-matematika, u saħansitra ħafna snin wara mewtu, fl-1838, kien hemm min jiftaħar bil-ġieh li kien "alljev ta' Cicognomi".

Hawn Malta Cicognomi, flimkien ma' Zauli Sajani, beda joħroġ il-gazzetta ta' kull ġimgħa jisimha *Il Mediterraneo*, li kienet ixxandar artikli kemm bit-Taljan kif ukoll bl-Ingliż. Għall-ewwel kienet gazzetta kulturali — b'ħafna artikli filosofiċi minbarra letterarji — iżda malajr inbidlet f'gazzetta aktar politika, tikkumbatti għall-kawża tal-għaqda ta' l-Italja, il-leħen tar-rifuġjati politiċi Taljani li sabu kenn fi gżiritna.[12]

Fl-1829 laħaq Professur il-Kanonku G. Fenech.

Fl-1834, il-Fakoltà bdiet tissejjaħ tal-Filosofija u ta' l-Arti, u kellha biss Professur wieħed tal-Loġika fil-qasam tal-Filosofija.

Fl-1838, il-Filosofija kompliet qalgħet daqqa ta' ħarta kbira. Sar *Statut Fundamentali* ġdid fl-Univeristà; skond l-artiklu 177, il-filosofija u l-grad fl-Arti ma baqgħux meħtieġa biex tidħol fit-tliet Fakultajiet l-oħra: Teoloġija, Liġi u Mediċina.

Il-konsegwenza kienet li, erbgħin sena wara, fir-rapport Keenan (1878), jingħad li, f'dawk l-erbgħin sena, ebda student ma kien kiseb il-grad fil-filosofija u li l-Fakoltà ta' l-Arti kienet biss fatat fl-Università. Baqa' kors biss tal-Loġika; kienu jużaw bħala test il-*Galuppi*.

Matul din il-parentesi, madankollu, mhux biss ġara li fl-1843, minflok il-Kanonku Fenech, laħaq Professur ir-Rev. Dott. V. Galea, iżda wkoll kien hawn igħix Malta, u anki ta lezzjonijiet l-Università, persunaġġ ta' importanza internazzjonali fil-Filosofija. Dan kien P. Matteo Liberatore, Ġiżwita. Liberatore twieled Salerno fl-14 ta' Awissu 1810 u miet Ruma fit-18 ta' Ottubru, 1892. Kien fost id-disgħa w erbgħin Ġiżwiti li ġew Malta fis-17 ta' Marzu, 1848, eżiljati, minħabba l-ġlieda għall-unifikazzjoni ta' l-Italja. Liberatore huwa meqjus bħala wieħed mill-mexxejja tan-Neo-Tomiżmu fl-Italja, u kellu sehem kbir fil-preparazzjoni ta' l-

12. Fiorentini, B., *Malta Rifugio di Esuli e Focolara Andante di Cospirazione durante il Risorgimento Italiano* in AA.W. *Echi del Risorgimento a Malta*, Malta, Società Dante Alighieri, (1966).

Enċiklika *Rerum Novarum*, wara r-ritorn tiegħu Ruma minn Malta.[13]

Fl-1859, laħaq Professur ir-Rev. Giorgio Caruana, D.D. Dan huwa l-awtur ta' *Trattato di Filosofia*[14]. Kien igħallem, skond is-sillabi li għandna għas-sena 1860, "Filosofija Intelletwali u Morali" — fl-ewwel u t-tieni sena, "Loġika u Metafiżika", fit-tielet sena; il-Morali, b'lezzjoni ġurnata iva, u ġurnata le. Bejn is-snin 1856 u 1865, l-għadd ta' l-istudenti tal-filosofija kien ivarja bejn 22 (fl-1863-4) u l-40 (fl-1861-2).

Bejn l-1872 u l-1876, il-Professur tal-Filosofija kien Dr. N. Crescimanno. Issa l-Italja l-folja kienet inqalbet. Malta minn rifuġju għal min ġie eżiljat għax ried l-unità ta' l-Italja saret rifuġju għal min kien sostna l-mexxejja ta' qabel l-unità. Fost dawn kien Crescimanno, kittieb u maġistrat li ħadem l-aktar fi Sqallija, u kien igawdi l-fiduċja sħiħa tar-Re Ferdinandu. Mill-1870 sa l-1885, għallem il-Liġi l-Università ta' Malta. Kien avukat, imma dilettant (fl-aħjar sens tal-kelma) tal-Filosofija.[15]

L-Istatut ta' l-1871 ma jippreskrivi xejn bħala tagħlim tal-Filosofija ħlief kors tal-loġika fl-ewwel sena. Dan kien fih tliet partijiet: ħarsa ħafifa lejn "dawk l-ideat fil-Metafiżika meħtieġa biex tifhiehem il-Loġika"; is-sillogistika; l-induzzjoni "fit-tul u bis-sħiħ daqs is-sillogistika" — indizju ta' l-importanza li kienu jagħtu lix-xjenzi naturali li għalihom kienet timxi bil-metodu ta' l-induzzjoni.

IV. Darwin u Marx (1876-1890)

Fl-1876, laħaq Professur tal-Filosofija t-tabib Nikola Zammit, mis-Siġġiewi.[16] Zammit kien ukoll rumanzier, ġurnalista, politiku, u fuq kollox disinjatur u arkitett. Fost ħwejjeġ oħra — pavimenti, mobbli, abiti sagri — iddisinja l-faċċati tal-Knejjes ta' San Pawl il-Belt u ta' San Pupulju l-Furjana, il-portiku u l-koppla ta' San Nikola tas-Siġġiewi u l-kampnari ta' Santa Katarina, iż-Żurrieq. Huwa kurjuż li, fil-kitba tiegħu, Zammit jikkritika bl-aħrax l-istil Barokk u jfaħħar il-Gotiku, iżda bl-ebda mod ma nistgħu ngħidu li l-prattika tiegħu taqbel mat-teorija — teorija li xandar pubblikata sa mill-1864.

13. MASNOVO A., *Il Neo-Tomismo in Italia*, Milano (1923) p. 82 sqq.
14. MSS 1334, RML.
15. SCHIAVONE, L., *Esuli*, op. cit., p. 190.
16. Cfr. XERRI J., *Introduction to the Philosophical Thought of N. Zammit.*

Fl-1888, ippubblika volum oħxon (ta' aktar minn 500 paġna) jismu "Pensieri di un retrogrado" (Tipografija Muscat) - "Ħsebijiet ta' bniedem li jrid jimxi lura". L-isem tassew jixraq lill-kontenut tal-ktieb. Biex nagħtukom togħma ta' l-istil ta' Zammit, inġibu sentenza waħda dwar is-Soċjaliżmu: "Mill-ħolm kollu li jista' jinżel fuq il-medda tal-faqar m'hemmx aktar bla sens minnu. (Is-Soċjaliżmu) huwa d-delirju tat-tbatija meta tippretendi dak li ma jistħoqqilhiex." (p. 231).

Anki aktar milli kontra s-Soċjaliżmu, Zammit kellu kontra t-teorija ta' l-Evoluzzjoni, li fi żmienu kienet għadha ġdida.

L-aktar ħaġa li ninnota bi pjaċir f'Zammit hija li ma kienx qassis.

F'lezzjoni stampata, "Alla Classe di Filosofia nell'Università degli Studi di Malta", fl-1886, Zammit jispjega l-ordni li kien isegwi fil-kors tal-Filosofija. Jibda bil-bniedem, u jagħrbel erba' kwalitajiet tiegħu: ħaj, sensibbli, jifforma l-ideat, u jirraġuna. Imbagħad jgħaddi għall-ambjent li fih igħix, id-dinja. It-tielet, mill-ħolqien jitla' għall-Ħallieq. Ir-raba', jirritorna għall-bniedem, u jistħarreġ kif il-bniedem għandu jġib ruħu, fid-dawl tar-riflessjoni ta' qabel, u dan hu l-istudju ta' l-etika, jew il-morali naturali. Fl-aħħar jikkonkludi bi storja tal-filosofija.

V: Lejn Żmienna (1890-1990)

Fl-1890, wara Nikola Zammit, sar Aġent Professur il-Kanonku E. Bonnici. Tiegħu għandna l-lezzjoni inawgurali, jisimha *La Pedagogia e la Filosofia* (Malta, 1893).

F'dan id-diskors Bonnici jargumenta biex juri "il-valur edukattiv ta' l-istudju tal-filosofija għall-iżvilupp ta' l-individwu, fil-ħajja tiegħu familjari, soċjali u reliġjuża". Jidher li kien studja tajjeb lill-kant, fost l-oħrajn.

Mal-bidu tas-seklu tagħna, u sewwasew fl-1901, laħaq Professur tal-Filosofija, l-Karmelitan, Patri Anastasju Cuschieri. Patri Cuschieri kiseb aktar fama bħala poeta bil-Malti, imma fil-poeżija ferm sabiħa li kiteb ftit hemm ħjiel ta' l-interessi filosofiċi tiegħu.[17] Madankollu, kien kiteb artiklu qawwi f'waħda mill-ħarġiet ewlenin tar-*Rivista di Filosofia Neo-Scolastica,* jismu: "Ancora

17. FRIGGIERI, O. fi *Il-Malti,* 1987.

il problema criteriologico fondamentale", f'polemika ma' Benedetto Croce nnifsu. Fil-klassi, qaluli studenti tiegħu li l-lezzjonijiet kienu aktarx ikunu kummentarji fuq it-testi li kien isegwi, imżewqa b'osservazzjonijiet mhux nieqsa mis-sarkażmu. Patri Cuschieri wkoll kompla t-tradizzjoni tal-professuri tal-filosofija li ma jgħixux f'torri ta' l-avorju, imma juru r-rilevanza tagħha għal ħajja politika. Kien Senatur u difensur qalbieni ta' l-identità Maltija. Jiena (PSI) personalment niftakru rtirat, jilgħab il-biljard fis-Civil Service Sports Club, fejn, meta kont għadni tifel żgħir, kien joħodni missieri, nilagħbu ċ-ċess. Kien hu li sawwar f'moħħi l-ewwel xbiha ħajja ta' x'ikun filosfu.

F'dan iż-żmien, jixraq li nsemmu studjużi Maltin tal-filosofija li għamlu isem barra minn Malta.

Ewlieni fosthom hemm P. Daniel Callus, Dumnikan. P. Callus kien maħtur biex igħallem l-Iskrittura fl-Università ta' Malta, iżda mal-bidu tal-Gwerra mar Oxford, fejn sar speċjalista mill-aqwa fl-istorja tal-filosofija medjevali, b'mod speċjali f'Oxford. Tefa' ħafna dawl fuq l-istorja tad-daħla ta' Aristotele fit-tagħlim tal-filosofija, fuq il-filosofija ta' Robert Grosseteste u fuq il-kontroversja dwar l-unità jew il-pluralità tal-forom fil-Bniedem.

Dumnikan ieħor li ta sehem li jistħoqqlu ġieħ kien Patri A. Pirotta, l-aktar fl-edizzjoni tal-kummentarju ta' San Tumas fuq il-kotba ta' Aristotele fuq ir-Ruħ, il-Memorja, u oħrajn. Patri Pirotta stampa f'Ruma wkoll Summa, f'erba' volumi, bil-Latin tal-Filosofija Aristotelico-Tomistika.

Kontributi siewja lill-istudji dwar il-Filosofija Skolastika taw ukoll, fis-snin tletin, żewġ Dumnikani Maltin oħra: Patri Zammit b'edizzjonijiet ta' kitbiet dwar il-Morali u tal-Caetano fuq l-Analoġija u oħrajn, u Patri Gundisalv Grech.